

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Митрофанов Ігор Іванович

УДК 343.8.976

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ
НА НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпропетровськ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Колб Олександр Григорович,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри кримінального права і процесу

кандидат юридичних наук, доцент

Корчинський Володимир Олексійович,

Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Захист відбудеться 27 березня 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розісланий 26 лютого 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Школа

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед актуальних проблем, що постають перед світовим співтовариством, слід виділити проблеми наркоманії як суспільно небезпечного явища та особливо небезпечної хвороби, взаємозв'язок наркоманії і злочинності, у тому числі з її організованими формами, пов'язані з цим питання кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, передбачені чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК).

Структуру судимості в 2002–2008 рр. визначали злочини проти власності, а також у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі – наркообігу). Частка засуджених за злочини у сфері наркообігу в загальній структурі злочинності становила у 2002 р. – 15,4 %; 2003 – 14,9, 2004 – 17,5, 2005 – 18,3, 2006 – 19,8, 2007 – 20,2, у першому півріччі 2008 р. – 20 %. Як показало дослідження, наркозалежні особи серед цієї категорії засуджених складають більше половини.

Особливості суб'єкта злочину (наркозалежної особи) обумовили специфічний підхід до розгляду питань, пов'язаних із застосуванням кримінально-правових засобів впливу щодо такої особи. Враховуючи виняткові ознаки, притаманні наркозалежним особам, які вчинили злочини, в дослідженні розглядаються найчастіше застосовувані кримінально-правові засоби впливу на таких осіб: заохочувальні норми; покарання; судимість та примусове лікування. Такий підхід до розглядуваної проблеми пов'язаний з необхідністю аналізу кримінально-правової природи цих засобів з метою встановлення особливостей їх застосування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини.

Це пов'язано з тим, що зазначені особи, відбуваючи призначене покарання, не повною мірою сприймають засоби кримінально-правового впливу. Так, вивчення характеристики наркозалежних засуджених показало, що лише 10,4% цих осіб ставиться позитивно до виховних заходів, що здійснюються в установі виконання покарань, але більшість осіб не беруть участі у цих заходах.

Крім того, загальна тенденція призначення покарання свідчить про гуманізацію цього процесу та зменшення кількості осіб, яким призначається позбавлення волі на певний строк. У той же час щорічно майже 40 % наркозалежних осіб, які вчинили злочини, засуджується до позбавлення волі. Це поступово призводить до того, що відсоток наркозалежних засуджених у загальній кількості спецконтингенту УВП суттєво збільшується. Такий стан ускладнює здійснення соціально-виховного впливу згідно з положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) на кожен окрему наркозалежну особу та її виправлення.

Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, постійно перебувають у полі зору вчених. Серед них у першу чергу заслуговують на увагу роботи Ю.В. Александрова, Ю.В. Бауліна, В.А. Бублейника, В.О. Глушкова, О.П. Гороха, О.М. Джужи, С.П. Дідківської, В.В. Леня, А.А. Музики, Н.А. Мірошніченко, В.А. Тимошенка, В.І. Ткаченка, Є.В. Фесенка, С.А. Шалгунової, О.В. Юношева та ін.

Дослідження питань застосування кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як правило, здійснювалися з точки зору кримінологічних підходів щодо визначення причин та умов наркоманії і шляхів запобігання їй, кримінально-правових підходів до особливостей кваліфікації суспільно небезпечних діянь, що порушують встановлений порядок наркообігу, а також несистемним розглядом окремих кримінально-правових засобів впливу на зазначених осіб та застосування примусового лікування без акцентування уваги на механізм його реалізації.

Однак одночасне застосування покарання та примусового лікування наркозалежних засуджених як основних кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, або зовсім залишилося за межами інтересів дослідників, або досліджувалося фрагментарно.

Разом з тим питання покарання наркозалежних осіб, які вчинили злочини, та механізму реалізації і досягнення мети покарання, тобто запобігання вчиненню злочинів такими особами та їх виправлення, у тому числі завдяки примусовому лікуванню, є важливою складовою кримінально-правового впливу на злочинність зазначених осіб.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки та Концепції Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 рр., схваленої Кабінетом Міністрів України від 01.03.2006 р. № 116-р. Тема дисертації базується на вимогах Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, Тематиці пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень на період 2004-2009 рр., затвердженої Наказом МВС України від 05.07.2004 р. № 755, Концепції розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 25.04.2008 р., що визначає основні напрями розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України на період до 2012 р. і спрямована на створення сучасної пенітенціарної системи європейського типу з урахуванням необхідності безумовного дотримання прав людини, принципів кримінально-виконавчого законодавства, міжнародних правових актів у цій сфері. Робота виконана згідно з Планом науково-дослідних і конструкторських робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України. Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 22.01.2004 р. (протокол № 5), скоригована 27.03.2008 р. (протокол № 7).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є створення моделі системи кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, удосконалення норм вітчизняного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства в цьому напрямку, поєднання основних таких засобів з обов'язковим (примусовим) лікуванням при їх застосуванні та підвищенні ефективності ресоціалізації цієї категорії осіб.

Для реалізації мети вирішувалися такі завдання:

– проаналізувати стан наукової розробки в юридичній літературі питань застосування засобів кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини;

– надати поняття кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини;

– визначити поняття наркозалежної особи, яка вчинила злочин, а також з'ясувати критерії визнання особи наркозалежною;

– обґрунтувати зміст окремих термінів, понять, категорій, що становлять кримінально-правову природу застосування покарання та примусового лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини;

– обґрунтувати доцільність застосування певних видів покарання, що можуть бути призначені наркозалежній особі, яка вчинила злочин;

– здійснити аналіз стану правового регулювання питань звільнення від покарання та від його відбування наркозалежних осіб, які вчинили злочини;

– вивчити сучасний стан правового регулювання застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини, разом з призначеним їм покаранням;

– надати поняття примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини та з'ясувати значення такого лікування для досягнення мети покарання щодо цих осіб у сучасних умовах;

– розробити пропозиції для вдосконалення кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, що уможливить застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини;

– виробити заходи удосконалення правозастосовчої практики застосування кримінально-правових засобів щодо наркозалежних осіб, які вчинили злочини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням злочинів наркозалежними особами та необхідністю відповідного реагування на їх вчинення з боку держави.

Предметом дослідження є кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини.

Методи дослідження. Питання кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, передбачають застосування низки наукових методів пізнання, серед яких: *метод системного підходу* надав можливість дослідити правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини (підрозділи 1.3, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1.); *метод узагальнення*, за допомогою якого здійснено сходження до загальних ознак та якостей наркозалежних осіб, перехід від окремо взятої наркозалежної особи до особливостей, характерних для багатьох наркозалежних злочинців (підрозділ 1.2.); *логіко-порівняльний метод* дозволив проаналізувати понятійний апарат зазначеної теми (“кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”, “кримінальна відповідальність наркозалежних осіб”, “покарання наркозалежних осіб та його мета”, “примусове лікування наркозалежних осіб”) та обґрунтувати пропозиції щодо їх удосконалення (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2-2.4, 3.1); *функціональний метод* дозволив визначити функціональне призначення покарання наркозалежних осіб та примусового лікування, що можуть бути

застосовані до таких осіб для досягнення мети покарання – виправлення та ресоціалізації (підрозділи 3.2, 3.3); *метод порівняльного правознавства* дозволив порівняти положення КК України, що регулюють питання примусового лікування, з аналогічними положеннями КК зарубіжних країн, зіставити ці положення і встановити наявність відповідних норм у законодавствах Швеції, Швейцарії, Польщі, Білорусії, РФ та інших країн, що передбачають можливість застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини (підрозділ 3.1); *логіко-правовий метод* дозволив на підставі отриманої кримінологічної інформації розробити та запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання примусового лікування відносно осіб, які вчинили злочини, разом з призначеним покаранням, а саме внести зміни до ст.ст. 21 і 96 КК, ч. 1 ст. 21 та ст. 117 КВК України, розробити критерії, за якими суд може покласти на наркозалежну особу, яка звільняється від покарання з випробуванням, обов'язок пройти лікування від наркоманії (підрозділ 3.3); *статистичний метод* надав можливість дослідити рівень та структуру злочинів, учинених наркозалежними особами (підрозділ 1.2); *соціологічний метод* застосовано при опитуванні наркозалежних засуджених, працівників УВП, суддів, лікарів-наркологів (підрозділ 1.2).

Емпіричну базу дослідження складають 431 кримінальна справа про злочини, вчинені наркозалежними особами за період з 2000 по 2007 р., матеріали кримінально-правової статистики та інших відомостей довідкового характеру, що безпосередньо стосуються наркозалежних засуджених; матеріали анкетування 870 засуджених, хворих на наркоманію, які утримуються в виправних колоніях Державного департаменту України з питань виконання покарань Полтавської, Харківської та Дніпропетровської областей; матеріали експертного опитування 80-и працівників установ виконання покарань, 30-и суддів місцевих судів, а також 13-и лікарів-наркологів наркологічних диспансерів Полтавської області.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що за характером і змістом розглянутих положень, а також за об'єктом і предметом дослідження дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням системи кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Зокрема, наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній:

вперше:

- визначено поняття кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як системи регламентованих КК прийомів і способів протидії їх злочинності, здійснюваних державою з метою забезпечення правової охорони прав і свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам;

- розроблено систему кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, до складу якої входять такі засоби: заохочувальні норми КК; покарання; судимість; примусові заходи лікування;

- запропоновано поняття обов'язку пройти курс лікування від наркоманії при звільненні від відбування покарання з випробуванням наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як встановлену вироком суду з урахуванням певних

критеріїв беззаперечною необхідністю наркозалежної особи піддатися комплексу лікувальних заходів, що визначається лікарем-наркологом і являє собою завершений цикл протинаркоманійних процедур, для усунення залежності такої особи від наркотичних засобів, що здійснюється в режимі госпіталізації в спеціалізованому медичному закладі;

– запропоновано нові редакції ст.ст. 21 і 96 КК України та ч. 1 ст. 21, ст. 117 КВК України, що дозволить застосувати примусове лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочин, разом з призначеним покаранням;

удосконалено:

– поняття наркозалежної особи як такої, яка страждає на психічний розлад, що зумовлюється хронічною інтоксикацією внаслідок систематичного вживання конкретної наркотичної або психотропної речовини, їх аналогів і характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від них;

– поняття заохочувальних норм як кримінально-правових засобів впливу, які є самостійним різновидом кримінально-правових норм, що являє собою встановлені державою правила поведінки, дотримання яких стимулюється виключенням, пом'якшенням чи повним усуненням кримінально-правових обмежень у зв'язку із суспільно схвалюваною поведінкою особи, а також надають право особі протидіяти злочинам;

– порядок застосування примусового лікування наркозалежних злочинців, що має виконувати допоміжну функцію для досягнення мети покарання зазначених осіб;

дістало подальшого розвитку:

– діяльність УВП закритого типу щодо запобігання вчиненню злочинів наркозалежними особами (як під час відбування, так і після відбуття покарання) шляхом проведення виховної роботи з наркозалежними засудженими з метою їх виправлення;

– визначення поняття кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, як виду юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку таких осіб зазнати засудження від імені держави в частині того, що така відповідальність для осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння, має наставати на загальних підставах;

– поняття мети та змісту покарання наркозалежних осіб, які вчинили злочини, з обґрунтуванням розуміння карі не як складової покарання, а як складової його мети;

– поняття примусового лікування осіб, які вчинили злочини, що може застосуватися разом з призначеним таким особам покаранням як примусового заходу медичного характеру, передбаченого законодавством про кримінальну відповідальність, що застосовується до особи, хворої на наркоманію, засудженої за вчинений злочин, з метою її обов'язкового лікування чи поліпшення її психічного стану, а також запобігання вчиненню нею нових злочинів, що виконується відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні ідеї і висновки роботи розширюють наукові уявлення про вплив наркотизму на злочинну поведінку як окремих осіб, так і злочинність у цілому та створюють

базу для подальшого вивчення цього явища. Крім того, значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів надалі при вивченні теоретичних та практичних проблем запобігання злочинам, що вчиняються на ґрунті наркоманії. На основі результатів наукового дослідження кафедрою криміналістики, кримінального права та процесу Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського розроблено науково-методичні рекомендації щодо запобігання наркотизму в навчальних колективах неповнолітніх і молоді та направлено до ГУМВС України в Полтавській області для практичного використання (Акт впровадження від 25.12.2006 р. № 1187).

Висновки і пропозиції дисертанта можуть бути використані при розробці та реалізації політики у сфері протидії злочинності, в тому числі й наркозалежних осіб, та політики у сфері виконання кримінальних покарань, підготовці законодавчих та інших нормативно-правових актів. Отримані результати є корисними в процесі подальшого здійснення реформи кримінального та кримінально-виконавчого законодавства у сфері соціальної і медичної реабілітації наркозалежних осіб, при розгляді судами питань призначення примусового лікування.

Матеріали дослідження впроваджені в навчальний процес вищих закладів освіти, що здійснюють підготовку і перепідготовку фахівців для МВС України, Державного департаменту України з питань виконання покарань (Акт впровадження Волинського національного університету імені Лесі Українки від 25.03.2008 р. № 3/1023). Крім того, розроблені автором теоретичні положення про особливості засуджених наркозалежних осіб будуть корисними при виконанні курсових і дипломних робіт курсантами і слухачами, проведенні наукових досліджень ад'юнктами і здобувачами вищих навчальних закладів МВС.

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права та криминології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та на міжкафедральних науково-практичних семінарах. Результати роботи апробовано автором при читанні лекції з курсу “Кримінальна відповідальність та покарання осіб, які вчинили злочин у стані сп'яніння” і проведенні занять з дисципліни “Кримінальне право” на юридичному факультеті Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського (Акти впровадження від 13.12.2006 р. № 01–05/1448 та від 25.04.2007 р. № 101–09/480).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до аналізу питань кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертаційному дослідженні не використовувались. У співавторстві дисертантом особисто запропонований порядок реалізації примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини, в установах виконання покарань, а також розроблені конкретні складові початкового етапу механізму правореалізації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації знайшли відображення в наукових публікаціях автора та доповідях на 4-х міжнародних науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах” (м. Дніпропетровськ, 7–8.10.2005 р.); “Правове життя: Сучасний стан та перспективи розвитку” (м. Луцьк, 23–24.03.2007 р.)”, “Актуальні питання реформування правової системи України” (м. Луцьк, 1–2.06.2007 р.), “Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах” (м. Дніпропетровськ, 12.10.2007 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано: монографію; 11 наукових статей, 10 з яких у виданнях, що визначені ВАК України як фахові з юридичних наук; 4 тези доповідей.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають 10 підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, з яких: основний текст – 201 сторінка, додатків – 30 сторінок, список використаних джерел – 25 сторінок (256 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об’єкт, предмет, мета і завдання дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення та форми апробації.

Розділ 1. “Загальні положення дослідження кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини” складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. “Стан дослідження питань застосування засобів кримінально-правового впливу до наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* аналізуються наукові джерела з означеної проблематики, робиться висновок про певну недооцінку наркозалежної особи, яка вчинила злочин, як первісного компоненту в комплексному застосуванні засобів кримінально-правового впливу з метою виправлення та ресоціалізації таких осіб.

Констатується, що дослідження питань застосування кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як правило, здійснювалися з точки зору кримінологічних підходів щодо визначення причин та умов наркоманії і шляхів запобігання їй, особливостей кваліфікації суспільно небезпечних діянь, пов’язаних з незаконним обігом наркотиків, вивчення кримінально-виконавчого аспекту.

Робиться висновок, що пріоритетним завданням усіх заінтересованих інституцій держави повинно стати скорочення темпів зростання наркоманії, чому має сприяти застосування конкретних кримінально-правових засобів впливу на

наркозалежних осіб, які стали на шлях вчинення суспільно небезпечних діянь і становлять реальну загрозу для особи, суспільства і держави.

У підрозділі 1.2. *“Поняття наркозалежної особи, яка вчинила злочин, та її характеристика”* через аналіз законодавчих конструкцій визначень суміжних понять “особи, хворої на наркоманію”, “наркоманії”, а також через з’ясування психічної та фізичної залежності від наркотичних речовин надається визначення наркозалежної особи. Наявність фізичної та психічної залежності впливає на характеристику наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Доводиться, що така характеристика має враховуватися судами при застосуванні до цих осіб засобів кримінально-правового впливу.

На основі дослідження характеристики наркозалежних осіб, які вчинили злочини, зроблено висновок про типовість їхньої особи, найхарактернішими рисами якої є: середній вік – 28 років; неодружений; освіта – 9-10 класів; за соціальним станом – робітник чи особа без певних занять; двічі судимий; засуджений, як правило, за злочини у сфері обігу наркотиків на строк від 1 до 5 років; працездатний; в основному сумлінно ставиться до праці; пасивний до участі в громадському житті; відносно дотримання вимог режиму установи виконання покарань під час відбування покарання й у цілому характеризується позитивно, хоча в першій половині строку відбування покарання характеризується негативно.

У підрозділі 1.3. *“Поняття та зміст засобів кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* через тлумачення термінів “засіб” і “вплив”, а також з використанням змісту поняття “застосування кримінально-правових норм” як форми державного впливу на злочинність наркозалежних осіб надається визначення кримінально-правових засобів.

З урахуванням розробленої В. К. Грищуком класифікації кримінально-правових засобів впливу до системи кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, належать такі засоби: 1) заохочувальні норми КК; 2) покарання; 3) судимість; 4) примусові заходи лікування. Під кримінально-правовими засобами слід розуміти систему регламентованих КК прийомів і способів протидії злочинності, здійснюваних з метою забезпечення правової охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Розділ 2. “Характеристика основних кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини” складається з чотирьох підрозділів, які об’єднують вісім пунктів.

У підрозділі 2.1. *“Заохочувальні норми КК як засоби кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* розглядається сутність заохочувальних норм сучасного кримінального права.

У пункті 2.1.1. *“Поняття та система заохочувальних норм кримінального права”* акцентується увага на тому, що заохочувальна кримінально-правова норма в теорії кримінального права визначається як самостійний різновид кримінально-правових норм, що являє собою встановлені державою правила поведінки, дотримання яких стимулюється виключенням, пом’якшенням чи

повним усуненням кримінально-правових обмежень у зв'язку із суспільно схвалюваною поведінкою особи, а також наданням права особі протидіяти злочинам.

Характеризуючи заохочувальні норми в кримінальному праві, можна виділити такі їхні ознаки: 1) ці норми встановлені КК України; 2) застосовуються державними органами і посадовими особами цих органів від імені і за дорученням держави або використовуються окремими громадянами (за наявності обставини, що виключають злочинність діяння); 3) адресовані особам, які вчинили злочини, і покликані стимулювати їхнє виправлення і правослухняну поведінку або особам, яким надано право заподіяння шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам за наявності обставин, що виключають злочинність діяння; 4) підставою для застосування цих норм є добровільна правослухняна поведінка осіб, які вчинили злочини, або наявність обставин, що виключають злочинність діяння; 5) застосування таких норм має позитивне значення як для держави, так і для особи, яка вчинила злочин, або заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам; 6) застосування заохочувальних норм у кримінальному праві залежить не від виду злочину, а від корисних вчинків особи.

У пункті 2.1.2. *“Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування як засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* аналізується інститут звільнення від кримінальної відповідальності, а також його відмінність від інституту звільнення від покарання та його відбування наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Досліджуються підстави звільнення наркозалежних осіб, які вчинили злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК. Розглядається сутність інституту звільнення від покарання та його відбування наркозалежних осіб, які вчинили злочини, і робиться висновок, що це є своєрідною формою реалізації кримінальної відповідальності таких осіб зі специфічною її індивідуалізацією.

З усіх видів звільнення наркозалежних осіб, які вчинили злочини, автор виділяє звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки інші види звільнення наркозалежної особи, яка вчинила злочин, від відбування покарання та від покарання не містять ніяких винятків відносно цієї категорії засуджених. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 76 КК у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням судом можуть бути покладені на засудженого обов'язки, у тому числі пройти курс лікування від наркоманії.

При цьому виникає проблема в невизначеності законом про кримінальну відповідальність та невироблені судовою практикою критеріїв покладення судом на наркозалежну особу, яка звільняється від покарання з випробуванням, такого обов'язку. Дисертант обґрунтовує, що такими критеріями, крім зазначених у ст.ст. 75 та 65 КК, повинні бути: 1) наявність захворювання на наркоманію в особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, на початкових стадіях, що підтверджене висновком судової експертизи лікарів-наркологів; 2) наявність бажання зазначеної особи позбавитися залежності від наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 3) наявність у засудженого сім'ї (соціального оточення), що має позитивно впливати на нього в процесі постлікувальної реабілітації; 4) наявність

такого матеріального стану засудженого або його сім'ї, що дозволить пройти курс лікування від наркоманії при проведенні оплатного лікування; 5) можливість працевлаштування після проходження курсу протинаркоманійного лікування.

У підрозділі 2.2. *“Характеристика кримінальної відповідальності наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* автором розглядаються різні підходи до визначення поняття *“кримінальна відповідальність”*, аналізується їх неоднакове тлумачення (визначення), що зрештою надає можливість визначити кримінальну відповідальність наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку зазначених осіб зазнати державного засудження на загальних підставах.

Обґрунтовано, що проблему кримінальної відповідальності наркозалежних осіб, які вчинили злочини, слід розглядати з позиції альтернативи *“осудність-неосудність”*. Основа осудності – свобода волі осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Осудність – психічний стан особи, яка здатна давати собі звіт про свої дії (бездіяльність), усвідомлювати їх суспільне значення та керувати ними, а також поєднана з цим здатність нести за вчинений злочин кримінальну відповідальність.

Зазначається, що на наркозалежну особу встановлення правової заборони на прийом наркотиків і, відповідно, на вчинення незаконних діянь з ними, адекватного впливу не має, оскільки потяг до препарату непомірно сильніший, ніж страх бути притягнутим до кримінальної відповідальності. У період абстиненції така особа взагалі не думає про подібні наслідки своєї поведінки, пов'язаної з пошуками наркотичного засобу і його вживанням. Дисертант переконаний, що жорсткістю засобів кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, важко досягти позитивних результатів, оскільки дія наркотичних засобів на центральну нервову систему хворого не дозволяє йому правильно оцінювати ті кримінально-правові обмеження, що до нього застосовуються. Фактично застосування до наркозалежних осіб покарання без їх примусового лікування стає малоефективним у зв'язку з тим, що знижує шанси таких осіб позбутися наркотичної залежності і стати на шлях виправлення.

У підрозділі 2.3. *“Покарання як засіб кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* доводиться, що покарання є однією з основних і найбільш поширених форм реалізації кримінальної відповідальності зазначеної категорії осіб. Це пов'язано з тим, що в покарання закладені найбільш дієві засоби впливу на наркозалежного винного, завдяки чому воно залишається одним із найголовніших і найефективніших засобів загального та спеціального попередження.

У пункті 2.3.1. *“Поняття, мета та види покарань, що застосовуються до наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* звертається увага на те, що застосування до наркозалежної особи покарання є не самоціллю кримінального судочинства, а засобом досягнення певного результату. Аналізуються точки зору щодо мети такого покарання і встановлюється, що, враховуючи основні принципи кримінального права, вихідні положення побудови санкцій за вчинення суспільно небезпечних діянь, зазначених у КК як злочини, та загальні засади призначення покарань, більш прийнятною видається точка зору, що визнає кару

як одну із цілей покарання. Досліджуються інші цілі покарання наркозалежних осіб.

Дисертантом окремо проаналізовано види покарань, що можуть застосовуватися до наркозалежних осіб, виходячи з тих категорій злочинів, що найчастіше вчиняються такими особами. Доводиться, що до позбавлення волі на певний строк у 2002-2008 рр. засуджено 41,1% наркозалежних осіб; виправних робіт – 0,3%; інших видів покарань – 0,7%. Основна частка таких осіб (57,9%) звільняється від кримінальних покарань з випробуванням. З цього випливає важливість вивчення особливостей виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, що призначаються наркозалежним особам, які вчинили злочини.

У пункті 2.3.2. *“Призначення покарання наркозалежним особам, які вчинили злочини”* констатується, що суд несе всю повноту відповідальності за правильне вирішення питань індивідуалізації кримінальної відповідальності щодо зазначеної категорії осіб, у тому числі за законність та обґрунтованість призначення таким особам покарання. Обґрунтовується, що при призначенні покарання підсудному, який визнається винним у вчиненні злочину, суд повинен суворо дотримуватися вимог ст. 65 КК. Наркозалежній особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та запобігання вчиненню нею нових злочинів. При цьому суд має враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом’якшують чи обтяжують покарання.

Аналізуються обставини, які обтяжують відповідальність, виділяється серед них така, що передбачена п. 13 ч. 1 ст. 67 КК. Вивчення кримінальних справ показало, що суди в більшості випадків застосовують цю обставину для посилення покарання. Однак, при невизнанні вчинення злочину особою, яка перебуває у стані, викликаному вживанням наркотичних засобів, як обставини, що обтяжує покарання, вони не завжди вмотивовують своє рішення, а у разі вмотивування – посилаються лише на зв’язок стану сп’яніння з підвищенням суспільної небезпечності вчиненого злочину.

У підрозділі 2.4. *“Судимість як засіб кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* розглядається сутність цього інституту і робиться висновок про те, що у визначенні поняття судимості мають знайти відображення таких її головних рис: 1) правовий наслідок призначення покарання; 2) обумовленість вчиненням злочином; 3) регламентований законом строковий характер правового стану; 4) установлені законом правові наслідки; 5) мета застосування цього кримінально-правового засобу впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини.

Доводиться, що судимість – це кримінально-правовий засіб впливу на наркозалежну особу, пов’язаний з правовим станом такої особи, що є результатом засудження її судом до будь-якого виду покарання за вчинений нею злочин, який триває з дня набрання обвинувальним вироком законної сили до спливу обмеженого законом строку або до визнання судом цього строку достатнім, і полягає в настанні для зазначеної особи відповідних наслідків кримінально-правового і загальноправового характеру у випадках, передбачених КК України, для досягнення і закріплення мети покарання.

Зазначається, що особливістю судимості, як кримінально-правового засобу впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, є те, що вона виконує: а) виховну функцію (формування навичок життя за законами цивілізованого суспільства); б) функцію забезпечення безпеки (правообмеження, покладені на наркозалежного засудженого судом у зв'язку з відбуванням покарання або звільненням від відбування покарання з випробуванням, в тому числі покладення обов'язку пройти курс лікування від наркоманії); в) адаптаційно-ресоціалізаційну функцію (створення умов для повного виправлення наркозалежного засудженого і його подальшого перебування в умовах суспільного життя).

Розділ 3. “Примусове лікування як засіб кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *“Примусове лікування в системі кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* проаналізовано основні погляди науковців щодо мети та функціонального призначення зазначеного кримінально-правового засобу. Розглядаються різні точки зору вчених на визначення поняття примусових заходів медичного характеру та примусового лікування. Доводиться, що деякі з них не відповідають чинному кримінальному і кримінально-виконавчому законодавству відносно осіб, щодо яких воно може бути застосовано, оскільки законодавець не ставить за мету їх виправлення (В.С. Євламπίєв) – може йтися лише про лікування чи поліпшення їхнього психічного стану, а також запобігання вчиненню ними нових злочинів (ст. 92 КК України). Більше того, законодавець не ставить за мету фізичний і психічний вплив, “урегульований спеціально для цього” створеними правовими нормами, про що стверджує С.О. Достовалов.

Робиться висновок, що з'ясування сутності примусового лікування, його мети, критичний аналіз точок зору відносно поняття інституту примусового лікування дозволило сформулювати визначення такого лікування.

У підрозділі 3.2. *“Правове регулювання примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини”* аналізується сучасне законодавство щодо можливості застосування примусового лікування до наркозалежних осіб, які вчинили злочини, разом з призначенням таким особам покарання. Досліджуються примусове, добровільне (альтернативне) лікування, передбачені КК.

Аналіз змісту ст.ст. 19, 20, 76, 96 КК України показав, що законодавець пропонує застосовувати щодо хворих на алкоголізм та наркоманію, які вчинили суспільно небезпечні дії, такі заходи: обов'язкове лікування (ст. 76 КК), примусові заходи медичного характеру (ст.ст. 19, 20 КК), добровільне (альтернативне) лікування (ч. 4 ст. 309 КК). Стаття 96 КК, що регламентує застосування примусового лікування до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, яка становить небезпеку для інших осіб, унеможливує застосування цієї інституції до засуджених наркозалежних осіб. Тому пропонується внести відповідні зміни до КК, що дозволять застосовувати примусове лікування разом з призначенням покарання щодо наркозалежних осіб, які вчинили злочини, та до кримінально-виконавчого законодавства, в якому слід деталізувати порядок виконання зазначеного кримінально-правового засобу впливу.

У підрозділі 3.3. “Шляхи вдосконалення порядку лікування та реабілітації наркозалежних осіб при відбуванні ними покарань” автор розглядає питання вдосконалення правового регулювання порядку виконання примусового лікування наркозалежних осіб, що неможливо без урахування такої тези: виключно медичні методики виявляються малоефективними для повернення засуджених наркозалежних осіб до повноцінного функціонування в сім’ї і суспільстві. Наслідок такого підходу – рецидиви хвороби, які призводять до негативної динаміки з усіма наслідками особистісного і соціального характеру, що впливають з цього.

Результати дослідження автора дозволяють класифікувати наркозалежних осіб за певними специфічними групами, перелік яких знайшов закріплення в дисертації. До кожної категорії хворих на наркоманію мають застосовуватися певні специфічні заходи (форми) медичної і соціальної реабілітації.

Також розглядаються різні програми і концепції, що передбачають реалізацію примусового лікування наркозалежних осіб. У цьому зв’язку, найефективнішою, на думку автора, є диференційована система реабілітації в наркології. При цьому зазначається, що реабілітація є складною медико-соціальною системою, що утворює функціональну цілісність, здатну до розвитку, інтеграції, самодетермінованості та адаптації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення системи засобів кримінально-правового впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини (заохочувальних норм; покарання; примусових заходів лікування; судимості), обґрунтовано залежність та вплив наркоманії на злочинність, вироблені на цій підставі рекомендації щодо внесення змін до чинного законодавства, що дозволить підвищити ефективність застосування засобів кримінально-правового впливу на зазначених осіб. У роботі вирішено не лише питання поєднання покарання з примусовим лікуванням наркозалежних осіб, які вчинили злочини, але й розроблено механізм їх застосування до зазначеної категорії осіб з метою їх виправлення та запобігання вчиненню ними нових злочинів.

Завдяки цьому у роботі:

1) проаналізовано стан наукової розробки питань застосування кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, з чого робиться висновок про певну недооцінку наркозалежної особи, яка вчинила злочин, при обранні засобів кримінально-правового впливу на таких осіб з метою їх виправлення та запобігання вчиненню ними нових злочинів;

2) визначено поняття кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як спеціально передбачених КК України певних способів втручання держави в особі суду та правоохоронних органів, а також окремих громадян у злочинність зазначених осіб з метою запобігання вчиненню ними нових злочинів. Зазначена мета досягається у тому числі за допомогою їх виправлення, що є кінцевим результатом реалізації щодо

цих осіб кримінальної відповідальності. Система кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини, включає: заохочувальні норми законодавства про кримінальну відповідальність; покарання; судимість; примусові заходи медичного характеру та примусове лікування;

3) визначено наркозалежну особу як таку, яка страждає на психічний розлад, що зумовлюється хронічною інтоксикацією внаслідок систематичного вживання конкретної наркотичної або психотропної речовини, їх аналогів і характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від них. Виділення наркозалежної особи, яка вчинила злочин, як типової особи, дозволяє диференціювати та індивідуалізувати не лише покарання, що призначається судом для її виправлення, а й також засоби і методи надання їй наркологічної допомоги, цілеспрямованіше планувати роботу з медичної і соціальної реабілітації як під час відбування покарання, так і після звільнення від нього, підвищувати ефективність застосування інших засобів, що забезпечують досягнення мети покарання;

4) з'ясовано мету покарання, застосовуваного до наркозалежної особи, яка вчинила злочин, – виправлення її, кара та запобігання вчиненню нею нових злочинів, як у сфері незаконного наркообігу, так і інших;

5) здійснено аналіз особливостей та визначено поняття призначення покарання наркозалежним особам, які вчинили злочини, як урегульованої законом і підпорядкованої певним принципам процедури вибору судом виду і розміру (строку) покарання за вчинений злочин, з урахуванням його суспільної небезпеки, особи винного, розміру заподіяної шкоди та інших передбачених законом обставин, у тому числі тих, що обтяжують чи пом'якшують покарання;

6) здійснено аналіз стану правового регулювання питань звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування наркозалежних осіб, які вчинили злочини, і з усіх видів звільнення таких осіб виділено звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки інші види звільнення від відбування покарання та від покарання не містять ніяких винятків відносно цієї категорії засуджених. Відповідно до ч. 1 ст. 76 КК у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням судом можуть бути покладені на засудженого обов'язки, у тому числі пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

7) запропоновано визначення поняття примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини, як примусового заходу медичного характеру, передбаченого КК України, що застосовується до особи, хворої на наркоманію, засудженої за вчинений злочин, з метою її обов'язкового лікування чи поліпшення її психічного стану, а також запобігання вчиненню нею нових злочинів. При цьому примусове лікування виконує допоміжну функцію щодо досягнення мети покарання наркозалежних осіб, які вчинили злочини, – їх виправлення;

8) вивчено сучасний стан правового регулювання порядку виконання примусового лікування осіб, хворих на наркоманію, при відбуванні ними покарань, що дозволило стверджувати: стаття 96 КК України, котра регламентує застосування примусового лікування до осіб, які вчинили злочини та мають

хворобу, що становить небезпеку для інших осіб, та інші положення законодавства України про кримінальну відповідальність і нормативно-правових актів, що регулюють примусове лікування, унеможлиблює застосування цього кримінально-правового засобу до засуджених наркозалежних осіб;

9) аналізовані положення кримінально-правової та кримінально-виконавчої доктрини дозволили поглибити вивчення механізмів ефективної протидії злочинності наркозалежних осіб через призму примусового лікування при призначенні цим особам покарання та констатувати необхідність внесення відповідних змін, перш за все, до ст. 96 КК. У кримінально-виконавчому законодавстві слід деталізувати порядок застосування і виконання примусового лікування. При цьому виконання покарання відносно засуджених наркозалежних осіб має передбачати комплексне використання медичних можливостей для досягнення мети медичної реабілітації, а також пенітенціарних соціально-виховних і профілактичних засобів для досягнення мети ресоціалізації (виправлення) засуджених наркозалежних осіб;

10) визначено місце і роль примусового лікування в системі заходів запобігання злочинам, які вчиняються на ґрунті наркоманії, що дозволило розглядати його як комплексний міжгалузевий засіб, який складається з кримінально-правових, кримінально-виконавчих, медико-наркологічних аспектів.

Здійснене дисертаційне дослідження дозволяє запропонувати таке:

1. Статтю 21 КК викласти в такій редакції:

“1. Особи, які вчинили злочин у стані сп’яніння, викликаного вживанням алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягають кримінальній відповідальності на загальних підставах.

2. Якщо особи, які вчинили злочин у стані сп’яніння, викликаного вживанням алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, потребують лікування від захворювання на наркоманію, алкоголізм та токсикоманію, суд може застосувати до них примусове лікування відповідно до статті 96 цього Кодексу”.

2. Статтю 96 КК викласти в такій редакції:

“1. Примусове лікування є примусовим заходом медичного характеру, що може бути застосований до особи, хворої на наркоманію, алкоголізм чи токсикоманію, або до особи, яка має хворобу, що становить небезпеку для здоров’я інших осіб, засудженої за вчинений злочин, з метою її обов’язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею злочинів.

2. У разі призначення покарання у виді обмеження волі, арешту, позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. Порядок виконання примусового лікування встановлюється кримінально-виконавчим законодавством.

3. У разі призначення інших видів покарання примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах у порядку, передбаченому законодавством про охорону здоров’я.”

3. Частину 1 статті 21 КВК викласти в такій редакції:

“1. Стосовно засуджених, хворих на наркоманію, алкоголізм чи токсикоманію, або до засуджених, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та не пройшли повного курсу лікування, органами і установами виконання покарань здійснюється лікування.”

4. Статтю 117 КВК викласти в такій редакції:

“1. До засуджених до позбавлення волі осіб, хворих на наркоманію, алкоголізм чи токсикоманію, або осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та тих, які не пройшли повного курсу лікування і відмовляються від нього, адміністрацією колонії застосовуються призначені судом примусові заходи медичного характеру або примусове лікування.

2. Якщо під час відбування покарання буде встановлено, що засуджений має зазначені в частині першій цієї статті захворювання та відмовляється від лікування, адміністрація колонії вносить до суду подання про застосування до такої особи примусового лікування”.

5. Виконання примусового лікування засуджених наркозалежних осіб, залежно від наявності установки на лікування, бажання лікуватися в установах виконання покарань, може будуватися в такий спосіб: а) за наявності установки на лікування і відбуття встановленої законом частини строку покарання засудженим наркозалежним особам можуть бути змінені умови тримання відповідно до статей 100 і 101 КВК України. Їм також може бути замінене позбавлення волі іншим, більш м'яким, видом покарання; надалі вони можуть бути звільнені від покарання достроково; б) при відсутності установки на лікування засуджені тримаються в дільницях ресоціалізації, соціальної реабілітації, посиленого контролю (у випадку визнання їх злісними порушниками порядку відбування покарання).

6. У разі призначення примусового лікування наркозалежним особам, які звільнені від відбування покарання з випробуванням чи засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і невиконання взятих на себе зобов'язань щодо проходження протинаркоманійного лікування, ці кримінально-правові засоби впливу можуть бути замінені реальним позбавленням волі”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Митрофанов І. І. Протидія злочинності наркозалежних осіб у сфері наркообігу: монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2008. – 450 с.

2. Митрофанов І. І. Окремі питання правового регулювання примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2005. – № 5. – С. 77–80.

3. Митрофанов І. І. Проблемні питання примусового лікування наркозалежних осіб, які вчинили злочини / І. І. Митрофанов // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2005. – Спец. вип. № 2 (25). – С. 177–180.

4. Митрофанов І. І. Правове регулювання примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини (порівняльний аспект) / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2006. – № 1. – С. 79–83.

5. Митрофанов І. І. Питання організації примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини / М. О. Ліненко, І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2006. – № 5. – С. 90–94.

6. Митрофанов І. І. Щодо визначення поняття “обов’язок пройти лікування від наркоманії” / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2006. – № 12. – С. 87–90.

7. Митрофанов І. І. Поняття кримінальної відповідальності наркозалежних осіб, які вчинили злочини / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2007. – № 1. – С. 89–94.

8. Митрофанов І. І. Кримінологічні аспекти поняття особи наркозалежного злочинця / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2007. – № 9. – С. 86–91.

9. Митрофанов І. І. Установи виконання покарань у системі суб’єктів протидії злочинності наркозалежних осіб / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2007. – № 10. – С. 96–100.

10. Митрофанов І. І. Початковий етап механізму правореалізації: поняття та його складові / Т. В. Гайкова; І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2007. – № 12. – С. 15–20.

11. Митрофанов І. І. Поняття та значення кримінально-виконавчої характеристики наркозалежних засуджених / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2008. – № 3. – С. 91–96.

12. Митрофанов І. І. Деякі проблеми реалізації примусового лікування наркозалежних осіб, що вчинили злочини, в установах виконання покарань / І. І. Митрофанов // Вісник Української медичної академії : Актуальні проблеми сучасної медицини. – 2006. – Том 6, Випуск 3 (15). – С. 190–194.

13. Митрофанов І. І. Боротьба з наркоманією, як підґрунтя духовного розвитку суспільства / І. І. Митрофанов // Біосферно-ноосферні ідеї В. І. Вернадського та еколого-економічні проблеми розвитку регіонів : всеукраїнська наук.-практ. конф., 21–23 квітня 2005 р. : тези доповідей. – Кременчук : Кременчуцький держ. політ. ун-т, 2005. – С. 53–54.

14. Митрофанов І. І. Деякі питання покарання наркозалежних осіб / І. І. Митрофанов // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 травня 2007 р. : зб. тез наук. доповідей. – Луцьк : Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки, 2007. – С. 280–281.

15. Митрофанов І. І. Поняття призначення покарання наркозалежним особам, які вчинили злочини / І. І. Митрофанов // Актуальні питання реформування правової системи України: міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 червня 2007 р. : зб. наук. статей. – Луцьк : РВВ Вежа, 2007. – Т. II. – С. 292–296.

16. Митрофанов І. І. Деякі передумови та причини наркотизації / І. І. Митрофанов // Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах : міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2007 р. : зб. наук. статей. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 243–250.

АНОТАЦІЇ

Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2009.

Дослідження є комплексною теоретичною розробкою кримінально-правових засобів впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Розглядається сутність кримінально-правових засобів впливу, серед яких найбільша увага концентрується на покаранні наркозалежних осіб, які вчинили злочини. Уперше визначається поняття наркозалежної особи та надається її комплексна характеристика, що має враховуватися при призначенні таким особам покарання, визначені заходів лікування, профілактиці правопорушень з їх боку, ресоціалізації та реабілітації. Доводиться, що примусове лікування є комплексним міжгалузевим інститутом, що складається з кримінально-правових, кримінально-виконавчих, кримінологічних, наркологічних аспектів. Обґрунтовується, що “лікування”, “поліпшення психічного стану” стосовно наркозалежних осіб, які вчинили злочини і відбувають покарання, слід розглядати як складові мети “виправлення засуджених”. Виконання покарання відносно засуджених наркозалежних осіб повинно передбачати комплексне використання медичних можливостей для досягнення мети медичної реабілітації, а також пенітенціарних засобів для їх виправлення.

Ключові слова: наркозалежна особа, кримінально-правові засоби, покарання наркозалежних осіб, примусове лікування наркозалежних осіб, реабілітація.

Митрофанов И.И. Уголовно-правовые средства воздействия на наркозависимых лиц, совершивших преступления. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Днепропетровский государственный университет внутренних дел. – Днепропетровск, 2009.

Исследование является комплексной теоретической разработкой уголовно-правовых средств воздействия на наркозависимых лиц, совершивших преступления. Дано понятие таких средств воздействия на указанных лиц как специально предусмотренных законодательством Украины об уголовной ответственности определенных способов вмешательства в преступность указанных лиц в пределах уголовно-правовых отношений с целью предотвращения совершения ими новых преступлений. Указанная цель достигается в том числе и с помощью их исправления, что является конечным результатом реализации относительно этих лиц уголовной ответственности и других средств, предусмотренных Уголовным кодексом. Осуществлена классификация указанных средств: поощрительные нормы законодательства об

уголовной ответственности; наказание; судимость; принудительные меры медицинского характера и принудительное лечение. Впервые определяется понятие наркозависимых лиц, представлена их характеристика, которая должна учитываться судами Украины при выборе средств уголовно-правового воздействия на наркозависимых лиц, совершивших преступления.

Акцентируется внимание на том, что поощрительная уголовно-правовая норма – это самостоятельная разновидность уголовно-правовых норм, представляющая собой установленные государством правила поведения, соблюдение которых стимулируется исключением, смягчением или полным устранением уголовно-правовых ограничений в связи с общественно одобряемым поведением лица, а также предоставляющие право лицу противодействовать преступлениям. Характеризуя поощрительные нормы в уголовном праве, можно выделить следующие признаки: 1) установлены УК Украины; 2) применяются государственными органами и должностными лицами этих органов или отдельными гражданами (при наличии обстоятельства, исключающего преступность деяния); 3) адресованы лицам, совершившим преступления, и призваны стимулировать их исправление и правопослушное поведение, или лицам, которым предоставлено право причинения вреда охраняемым законом общественным отношениям при наличии обстоятельства, исключающего преступность действия; 4) основанием для их применения выступает добровольное правопослушное поведение лиц, совершивших преступления, или наличие обстоятельств, исключающих преступность деяния 5) их применение выгодно как государству, так и лицу, совершившему преступление, или причинившему вред правоохраняемым интересам; 6) применение поощрительных норм в уголовном праве зависит не от вида преступления, а от полезных действий лица, совершившего преступление.

Рассматривается сущность уголовной ответственности указанных лиц в ракурсе проблем “вменяемости-невменяемости”. Освещены вопросы наказания как формы реализации уголовной ответственности; рассматриваются виды наказаний, которые могут быть назначены наркозависимым, совершившим преступления. Выделены особенности назначения наказания указанным лицам, а также их освобождения от наказания и его отбывания.

Исследуется сущность института судимости наркозависимых лиц, совершивших преступления, и делается взвод о том, что судимость – это правовое положение лица, являющееся результатом осуждения его судом к любому виду наказания за совершенное им преступление, длящееся со дня вступления обвинительного приговора в законную силу до истечения ограниченного законом срока или до признания судом этого срока достаточным, и состоящее в наступлении для лица последствий уголовно-правового и общеправового характера в случаях, предусмотренных УК, для достижения и закрепления цели наказания.

Обосновывается положение о невозможности применять ст. 96 УК к наркозависимым лицам, совершившим преступления. Обращается внимание на то, что деление медицинских мер лечения на принудительное, обязательное и добровольное лечение, а также принудительные меры медицинского характера

ставит задачу перед законодательными органами установления четких предписаний, регулирующих условия и порядок их реализации. Принудительное лечение является комплексным межотраслевым институтом, целью которого является “лечение”, “улучшение психического состояния”, рассматривается с точки зрения выполнения дополнительной функции – “исправления осужденных и предупреждения совершения ими новых преступлений”.

Исследуются вопросы правового регулирования и организации исполнения наказаний в отношении наркозависимых осужденных, что дает возможность сделать вывод о необходимости совмещения процесса отбывания наказания указанными лицами с их принудительным лечением. Поскольку правовых оснований для применения такого лечения к наркозависимым лицам, совершившим преступления, УК Украины не предусматривает, предлагается внести соответствующие изменения в УК и УИК. Указывается на то, что исполнение наказания в отношении наркозависимых осужденных должно предусматривать использование медицинских возможностей для достижения их реабилитации, а также пенитенциарных – для их ресоциализации.

Ключевые слова: наркозависимое лицо, уголовно-правовые средства, наказание наркозависимых лиц, принудительное лечение наркозависимых лиц, реабилитация.

Mytrofanov I.I. The criminal-legal facilities of affect on narcodependent persons who committed the crimes. – Manuscript.

Dissertation to seek candidate of Law academic degree, Major 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Correctional Law. – Dnipropetrovs’k State University of internal affairs. – Dnipropetrovs’k, 2009.

This research is a complex theoretical development of criminal-legal facilities of affect on narcodependent persons who committed the crimes. The essence of criminal-legal facilities of influence among which most attention is paid to the criminal responsibility, punishment of narcodependent persons who committed the crimes is considered. For the first time the notion of narcodependent person is determined and its complex characteristic which should be considered in punishment of these persons, the medical treatment measures, offences prophylaxis, resocialization and rehabilitation are given. It is proved that forced medical treatment is a complex inter-branch institute, which consists of criminal-legal, criminal-executive, criminalistic, narcological aspects. It is motivated, that medical “treatment”, “improvement of psychical condition” of narcodependent persons who committed the crimes and are being punished, it is necessary to consider as the main parts of “the convicted persons improvement”. A forced medical treatment should consist of two stages. The implementation of punishment to the convicted narcodependent persons must consider the complex use of medical possibilities for achievement of medical rehabilitation aim and also penitentiary facilities for achievement of narcodependent convicted persons improvement.

Keywords: narcodependent person, criminal-legal facilities, punishment of narcodependent persons, forced medical treatment of narcodependent persons, rehabilitation.